

אשכולות

הצילון השבועי של תלמידי ישיבת כרם ביבנה

פרשת חיי-שרה

גליון 478 | כ"ה במרחשון תשע"ט
(שנה שתיים-עשרה)

16:28 כניסת שבת
17:27 צאת שבת
08:05 סוזק"ש מג"א

קניית שדה עפרון - אריכות יתרה או מהפכה?

אוריה דיין (א')

כאשר אנו קוראים את פרשת חיי שרה אנו מצפים לכאורה לעיסוק נרחב במותה של שרה או בהספדים עליה, כפי שאכן פותחת הפרשה, ופתאום אנחנו נתקלים בעיסוק בנושא כה שולי לכאורה, האחרון שהיינו חושבים לעסוק בו. מתוך עשרים הפסוקים של הפרשה הראשונה המדברת על מותה של שרה, שישה עשר פסוקים מספרים על המשא-ומתן לקניית מקום הקבורה לשרה, ודבר זה בהחלט תמוה: מה הסיבה לאריכות המיותרת-לכאורה הזו?

בשאלת מהותה של פרשת קניית השדה עוסקים הראב"ע והרמב"ן. ראב"ע מסביר, שמהותה של הפרשה היא להודיע על מעלתה של ארץ ישראל על פני כל הארצות - גם לחיות בה וגם למוות בה. הרמב"ן מקשה עליו, שאם מטרתה של הפרשה היא להראות על מעלתה של ארץ ישראל הרי לכאורה היה מספיק לכתוב רק ששרה נקברה בארץ כנען, ותו לא. לכן לדעתו מעלה זו אינה מסבירה כל הצורך את האריכות הגדולה במו"מ בין אברהם לעפרון על קניית המערה.

ראב"ע הביא טעם נוסף לכתיבת הפרשה: לקיים דבר ה' לאברהם להיות לו נחלה לדורות. גם על טעם זה תמה הרמב"ן: הרי דבר ה' היה לאברהם על כל הארץ, ובנוסף - הרי נאמר לו שכל ההבטחה תתקיים רק בזרעו, וא"כ עדיין חוזרת השאלה במלוא עוצמתה: מה מטרת התורה בסיפור קניין השדה והמערה אשר בו?

ואמנם בהשקפה ראשונה נראים דברי ראב"ע תמוהים, אבל נראה להסביר, שסיפור הקניין היה ראשיתו של שינוי מהותי במעמדו של אברהם אבינו בארץ: מרועה צאן נווד, שהוא רק "גר בארץ" - לבעל אחוזה בה. ולא סתם אחוזה, אלא 'אחוזה קבר' - קניין נצחי ולא זמני. כאשר נזכרים בארכיאולוגיה של ארץ ישראל, ניתן לראות שהתקיימו בארץ שני סוגים של קבורה: האחת באחוזה קבר משפחתית, והשנייה בקבורת אדם בודד בשטח ריק רחוק ממקום יישוב. אנו יודעים ששתי צורות הקבורה הללו אפיינו שני סוגים של תושבים: יושבי הערים הגדולות ובעלי האחוזה קברו בקבורה מיוחדת, באחוזה קבר, ואילו הנוודים רועי הצאן טמנו את מתיהם באדמה בודד בדרך במקום נדודים.

אברהם הוא אמנם "גר ותושב" עם יושבי הארץ, ובחייו עדיין לא הגיע השעה לקיום הבטחת ה' להנחיל לזרעו את הארץ. כל חייו נדד בארץ והתהלך לאורכה ולרחבה כפי שציווהו ה' אחרי היפרד לוט מעמו, ובכל זאת - אחרי שמתה עליו אשתו ובעת שגיע אף זמנו שלו להיקבר בארץ, לא בקבר נוודים ייקברו כפי שנקברה רחל בדרך אפרתה לבדה, ורק מצבה על קברה, אלא באחוזה קבר משפחתית - כראוי לבעל אחוזה שהארץ לו ולזרעו היא.

דבר זה הובטח לאברהם בעצם כבר בברית בין הבתרים: "וְאֵתָהּ תָּבֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם, תִּקְבְּרָ בְּשֵׂיבָה טוֹבָה" (בראשית טו, טו), והרי ההבטחה "תבוא אל אבותיך בשלום" קשה, שהרי תרח מת בחרן ואברהם התנתק ממנו, כפי שנצטווה "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך"? הרד"ק פירש זאת על פי פשוטו שזוהי צורת ביטוי ופתגם בלבד, וכך הוא מפרש: "כן הוא דרך הלשון בכינוי המיתה כלומר שהוא בא ונאסף אל אבותיו ובני משפחתו שמתו". יסודה של דרך הלשון הזאת הוא בכך שבאחוזה קבר משפחתית אכן נאספו המתים דור אחרי דור אל אבותיהם, ולמרות שבמשמעות זו לא יכול הדבר להתקיים באברהם, כוונת השימוש בלשון זו נועדה בוודאי לרמוז שאברהם ייקבר בקבורה מכובדת באחוזה קבר, ואף אם הוא בעצמו לא יבוא אל אבותיו יבוא בניו אל קברו שלו בבוא זמנם.

לסיכום: בפרשה זו אנו רואים את תחילת השינוי במעמדו של אברהם אבינו ביחס לארץ. אחוזת הקבר המשפחתית שהוא קונה מסמלת את מעמד האמת של האבות בארץ ישראל, ארץ חמדת אבות, והם ייקברו בה כבעלים על הארץ ולא כנוודים חסרי מעמד. אמנם גם ביאור זה איננו מסביר את הצורך באריכות התיאור של המשא ומתן שניהל אברהם עם בני חת, אך בכל זאת הוא נוגע בו. מעמדו של אברהם בארץ כגר ותושב הוא שהיווה את הבסיס לכל אותו משא ומתן, ונראה שאף לגודל התשלום שנאלץ אברהם לשלם. הצלחתו של אברהם לזכות לבסוף באחוזה קבר לאשתו ולמשפחתו היא העדות לתחילת קיום דבר ה' בעניין הנחלה וודאי לקיומו של דבר ה'. בברית בין הבתרים הובטח לאברהם אבינו: "וְאֵתָהּ תָּבֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם", והשלמת הדבר היא בסוף פרשתנו: "ויגיע וימות אברהם בשיבה טובה ויאסף אל עמיו ויקברו אותו אל מערת המכפלה".

קוד באתר: 8301

העלון יוצא לאור ע"י
ישיבת כרם ביבנה
www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:
eshckolot@gmail.com

מערכת אשכולות
איתיאל סופר
שלמה שינובר, יצחק שיבני

השאלה*

נכסי ראובן מוצלחים בעיר, ויש בבעלותו רכב יקר ומפואר. והנה הגיע עתו לעשות את טיפולו השנתי כמשפט הרכבים. ראובן רצה להיות נוכח בשעת הטיפול ולוודא שהכל יבוא על מקומו ושלא תבוא עליו מרמה, אך נבצר ממנו בשל אמידותו ועסקיו הרבים, ובליט ברירה שכר את שמעון שיטפל בכל העניינים תחתיו. מסר לו מפרט של הטיפולים הנדרשים, וזאת כמובן תמורת תשלום בסך 200 ש"ח, שמעון קיבל את הצעת העבודה, ניגש למוסך יחד עם המפרט ושהה שם עם הרכב עד תום הטיפול.

ויהי כבוא השמש, שב שמעון לביתו של ראובן, ולהפתעת שניהם התברר כי אחד מהטיפולים לא נעשה, והוא מאוד קריטי לתפעול הרכב. הבעייתיות היא שיש לחזור ולפרק את הרכב, מה שיאריך את זמן הטיפול לכמה שעות. ועלות הטיפול גם כן תתייקר ב-1000 ש"ח, מה שהיה עולה 200 ש"ח אילו נעשה בשעתו.

וכעת ראובן תובע את שמעון בבית הדין, כי מלבד דמי שכירותו שלא יקבל, אלא שעוד עליו לשלם 800 ש"ח עבור הטיפול. לעומתו שמעון טוען שהיה הדבר בשכחה ובגרמא, שלא הזיקו באופן ישיר כ"א באופן עקיף. ולכן תובע שמעון את דמי משכורתו.

א. האם ראובן יקבל את 800 ש"ח עבור דמי הטיפולים.

ב. האם שמעון יקבל את 200 ש"ח דמי משכורתו.

א. פועל ששינה מדעת הבעלים

בדין פועל ששינה מדעתו של בעל הבית, מובא בגמרא (ב"ק ק ע"א) ונפסק בשו"ע (ח"מ שו, ג) :

נתן צמר לצבע והקדיחו יורה, נותן לו דמי צמרו. צבעו כעור, או נתנו לו לצבעו אדום וצבעו שחור וצבעו אדום, נתן עצים לחרש לעשות מהם כסא נאה ועשה כסא רע או ספסל, אם השבח יתר על ההוצאה, נותן בעל הכלי את ההוצאה; ואם ההוצאה יתירה על השבח, נותן לו את השבח בלבד.

נחלקו הראשונים מי סופג את ההפרש שבין השבח המצופה לבין השבח שהיה בפועל?

לדוגמא: אדם נתן קלף בשווי 20,000 ש"ח לסופר, ע"מ שיכתוב לו ס"ת, וחלף עבודתו יקבל הסופר 70,000 ש"ח, על מנת ששומת הספר תעמוד בסך 140,000 ש"ח. בסופו של דבר עמד הספר בשווי 100,000 ש"ח. הנה צפי הרווח הכללי (נטו) של הבעלים היה אמור להיות 50,000 ש"ח, מה שבסופו של דבר עמד על 10,000 ש"ח. והשאלה היא, האם הבעלים יכולים לפגום את 40,000 ש"ח מדמי משכורתו של הסופר, או שאת דמי הוצאותיו של הסופר – הסופר יקבל, ורק לאחר מכן יעשה החישוב אם השבח יתר על הוצאה וכו'.

ותליא האי מילתא באשלי רברבי:

• רש"י (ב"ק ק ע"א) והרמב"ם (בפירוש המשניות שם פ"ט משנה ד)

* השיעור נכתב ע"י אחד התלמידים, ע"פ הבנתו ובאחריותו.

¹ הש"ך (סי' שו ס"ק ה) כתב וז"ל: "פי' הוצאה פי' רש"י ז"ל דמי עצים וסמנין ושכר טרחו כשאר שכיר יום ולא מה שפסק לו בקבלנו' דהוי טפי עכ"ל פרק הבית והעלי' עכ"ל הרב המגיד וגם בני" פרק הגזול כתב נותן לצבע את ההוצא' ולא שכר שלם כן פירש"י ז"ל והרא"ה ז"ל כתב נותן לו שכרו כפועל בטל עכ"ל ונרא' דהרא"ה אינו חולק על רש"י אלא מפרש דבריו כאן כמו שפירש בפ' הבית והעלי' ובפ"ק דע"ז וכן עיקר".

סבורים, שמניעת הרווח של הבעלים נדחית מפני הוצאות הפועל.

• לעומתם התוס' (ב"ק ק ע"ב) והרא"ש (שם פ"ט סי' יז) סבורים שהבעלים קודמים ליטול את סכום מניעת ריווחם, ורק לאחר מכן יקבל הפועל את כספו.

הסמ"ע (ס"ק ט) כתב שנחלקו בזה השו"ע והרמ"א, שכ"כ הרמ"א עפ"י הטור בהגה: "ומה שהיה ראוי להשביח אילו לא שינה הוא בכלל הקרן, וחשבינן השבח (וההוצאה) בלא זה".

וכעת נשוב אל הראשונות. מבואר שלרמ"א לא יתכן שהבעלים יפסידו את כספם, בשל רשלנותו של הפועל. א"כ במקרה דידן, כיון שראובן הוא המוחזק יכול הוא לומר קים לי כהרמ"א, ולא ישלם לשמעון את 200 ש"ח שסוכם בניהם.

ב. הפסדת משכורת פועל כשלא עשה עבודתו נאמנה

דרך נוספת נראה לצדד לטובתו של ראובן, ואף לשיטת השו"ע. כידוע שומר חנם הרוצה להיפטר חייב בשבועה שלא פשע, אך יש דברים שא"צ שבועה כמו על רכוש הקדש (ב"מ נז) 'וגונב מבית האיש ולא של הקדש'. הגמ' מקשה ע"כ מהברייתא:

בני העיר ששלחו את שקליהן ונגנבו או שאבדו, אם משנתרמה התרומה - נשבעין לגזברין, ואם לאו - נשבעין לבני העיר, ובני העיר שוקלין אחרים תחתיהן. נמצאו או שהחזירום הגנבים - אלו ואלו שקלים הם, ואין עולין להם לשנה הבאה! - אמר שמואל: הכא בנושא שכר עסקינן, ונשבעין ליטול שכרן. - אי הכי נשבעין לגזברין? לבני העיר מבעי ליה! - אמר רבה: נשבעין לבני העיר במעמד גזברין, כי היכי דלא נחשדינהו. ואי נמי: כי היכי דלא לקרו להו פושעים. - והא נגנבו או שאבדו קתני, ושומר שכר בגניבה ואבידה חיובי מיחייב! והכא נמי, נהי דשלומי לא משלמי - אגרייהו מיהא לפסיד! - אמר רבה: נגנבו - בלסטים מזויין, אבדו - שטבעה ספינתו בים.

מבואר, שפועל שלא עשה את עבודתו נאמנה, ברירת המחדל היא שהוא לא יקבל את דמי משכורתו (כ"כ הבית מאיר). פש גבן לברורי אם על שמעון לשלם לראובן את הוצאות הטיפול הנוסף.

ג. מבטל כיס חבירו היכא דסמך עליו

מובא בגמרא (ב"מ עג ע"ב): "אמר רב חמא: האי מאן דיהיב זוזי לחבריה למיזבן ליה חמרא, ופשע ולא זבין ליה - משלם ליה כדקא אזיל אפרוותא דזולשפט".

הריטב"א הקשה (הובא בשיטמ"ק שם): מדוע משלם על מניעת רווח? והלא קיי"ל המבטל כיסו של חבירו - פטור. ותירץ "מפי מורי שמעתי שחייב משום ערבות", אחד הנימוקים שנעשה ערב הוא 'בההיא הנאה דמשתעביד ליה גמר' שאפילו על מניעת ריוח ישלם.

לפי"ז כותב הנתביבות (שו, ו) והחת"ס, דאפילו פועל ששינה מדעת בעל הבית, מחוייב הפועל לשלם ואפילו מביתו כיון דסמך עליו.

אך אין לכחד, שהרבה חלקו ע"כ (בספר משפט שלום, אמרי בינה ועוד). וזאת משום שהרמב"ן (ב"מ קד) והרא"ש (ב"מ עג) ביארו את הסוגיא באופן אחר; גם הראשונים הנ"ל התקשו אמאי ישלם על מניעת ריוח? ותירצו "דמיירי שהתנה עימו שאם לא יקנה שימציא לו יין משלו", וכתבו שנקודת החידוש כאן היא שאין כאן משום אסמכתא.

להלכה נראה, שכיוון ששמעון הוא המוחזק, יכול הוא לומר קים לי כהרמב"ן וכהרא"ש, ולא ישלם לראובן את ההוצאות המיותרות.

כרבקה אמנו ההולכת אחרי עבד אברהם, כך גם עם ישראל היוצא ממצרים הולך אחרי משה עבד ה' במדבר בארץ לא זרועה אל ארץ ישראל, שם מצפה לו עתידו המופלא:

הַלֵּךְ וְקָרְאתָ בְּאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לְאָמֹר פֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אֲהַבֶּתָּ פְּלִילִיתִיךְ לְכַתֵּב אַחֲרַי בְּמִדְבָר בְּאַרְץ לֹא זְרוּעָה (ירמיהו פרק ב, ב)

באותה דרך ארוכה ולא זרועה במדבר, ליוו את עם ישראל שני דברים: המשכן והתורה. הם שסייעו בידו לצלוח את הדרך הארוכה ולהגיע אל סיומו של המסע בארץ ישראל. המשכן והתורה ביטאו את החיבורים בין עם ישראל לבין הקב"ה. התורה - מתנתו של הקב"ה לעם ישראל, ומחצית השקל - מתנתם של ישראל לקב"ה לשם השראת השכינה במשכן.

מקריאה פשוטה של הפרשה נראה, שהדבר היחיד שקשר את רבקה לבית אברהם ולעבד המוליך אותה בדרך, היו שתי המתנות שניתנו לה על הבאר, וכלי הכסף הזהב והבגדים שניתנו לה לאחר ההסכמה על הנישואין העתידיים.²

חכמים הניחו, כי לא יעלה על הדעת שהתכשיטים כשלעצמם משכו רבקה להסכים לצאת לדרך רחוקה וכה שונה ממה שהכירה עד כה. על כרחנו לומר, כי התכשיטים רק ביטאו את המשמעות הרוחנית של דרכי בית אברהם. משום כך פירשו רבותינו כי הצמידים רומזים אל התורה ומצוותיה, ועל כן הם מונחים על ידיה של רבקה, העוסקות במצוות התורה. הנזם רומז למחויבות המוחלטת לעבודת ה' ושעבודם של חיינו כולם אליה, ולכן הוא מונח על האף שבו שוכנת רוח חיי האדם³ - חיים המוקדשים לעבודת ה'.

² לאחר ההסכמה משפחת בתואל לנישואי רבקה נאמר: "וַיֵּצֵא הָעֶבֶד כֶּסֶף וְכֵלִי זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרַבְקָה וּמְגֻדָּתָהּ וַתֵּן לְאַחִיהָ וּלְאִמָּהּ". ומכאן השוואה נוספת ליציאת מצרים, שנאמר בה: "וּבְגָנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְּדָבָר מִשֵּׁה וַיִּשְׁאַלּוּ מִמֶּצְרַיִם כֶּסֶף וְכֵלִי זָהָב וְשִׁמְלֹת" (שמות פרק יב, לה).

³ כלשון התורה "ויפח באפיו נשמת חיים".

עבד אברהם הפוגש את רבקה על הבאר מעטר אותה בתכשיטים: שני צמידים ונזם עשויים מזהב:

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כָּלוּ הַגְּמִלִים לְשִׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נְזָם זָהָב כֶּקֶע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל יְדָיָהּ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם. (בראשית כד, כב)

רש"י על אתר, בשם המדרש, רואה בתכשיטים הללו רמזים לעתידו של עם ישראל:

בקע - רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת.

ושני צמידים - רמז לשני לוחות מצומדות.

עשרה זהב משקלם - רמז לעשרת הדברות שבהן.

בעל הטורים מוצא מקור למדרש חכמים, בעובדה כי המילה 'בקע' מופיעה בכל המקרא כולו פעמיים בלבד: הפעם האחת בפרשתנו, בפסוק שציטטנו לעיל, והשנייה בפרשת פקודי בסיכום תרומת המשכן:

כֶּקֶע¹ לְגִלְגֵּלֶת מִחֻצֵי הַשֵּׁקֶל הַשֵּׁקֶל הַקֶּדֶשׁ לְכָל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים מִן עֲשָׂרִים שֵׁנָה וּמֵעֶלְהָ לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלְף וְשִׁלְשֹׁת אֲלָפִים וְחֲמִשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים. (שמות פרק לח, כ)

יש, אפוא מקום להבין, מהי משמעותם של הרמזים הללו לרבקה, שעדיין לא יודעת דבר וחצי-דבר על הצטרפותה הצפויה למשפחתו של אברהם.

ייתכן, כי המדרש רואה במעשיה של רבקה סימן לבני בניה. רבקה יוצאת לדרך רחוקה בעקבות עבד אברהם, מבלי שהיא יודעת אל נכון מה מצפה לה במחוז חפצה. כל שרבקה ידעה היה, שבבית אברהם שוכנת השכינה, והאמת, הצדקה והמשפט מדריכים את חיייהם של המצויים בו.

¹ פירושה של המילה 'בקע' הוא מחצית ומסתבר שהוא מגיע מלשון 'בקיעה' שעניינה חלוקה/שבירה וכמו שנאמר באברהם: "וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר וַיַּחְבֵּשׁ אֶת חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעוּרָיו אִתּוֹ וְאֶת יֶזְעָק בְּנֵוֹ וַיִּבְקַע עֲצֵי עֵלְהָ וַיִּקַּח וַיִּלְךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱ-לֹהִים" (בראשית פרק כב, ג).

מצוה על האשה להתקדש

שי ישראל כהן מצליח (ד')

המשנה בתחילת פרק שני במסכת קידושין (מא ע"א) אומרת: "האיש מקדש בו ובשלוחו, האשה מתקדשת בה ובשלוחה". הגמ' שואלת: "האשה מתקדשת בה ובשלוחה; השתא בשלוחה מיקדשא, בה מיבעיא? אמר רב יוסף: מצוה בה יותר מבשלוחה; כי הא דרב ספרא מחרין רישא, רבא מלח שיבוטא; אבל בהא איסורא לית בה, כדר"ל, דאמר ר"ל: טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו".

שואלים הראשונים: הרי קי"ל (יבמות סה ע"ב) כרבנן שחולקים על ר' יוחנן בן ברוקא שאומרים שאשה אינה מצווה על פריה ורביה, וא"כ, איזו מצוה יש לה להתקדש?

א. דעת הר"ן, דאעפ"י שאינה מצווה על פריה ורביה, אבל על כל פנים היא מקיימת מצוה בכך שהיא מסייעת לבעלה בקיום המצוה.¹ הגר"ש רוזובסקי (בשיעורים אות שלב) למד בדברי הר"ן, שגם בעצם דין מסייע לדבר מצווה נאמר דין שמצווה בו יותר משלוחו. אך אולי יש לחלק בין סיוע שאפשר להסתדר בלעדיו, שבו אולי לא שייך מצווה בו יותר משלוחו, לבין המקרה שלנו שאין הבעל יכול לקיים את המצווה ללא האשה - שבו שפיר אמרין מצווה בו יותר משלוחו.

והא דקשיא על שיטתו מהמשנה ביבמות (סד ע"א): "נשא אשה ולא ילדה - אינו רשאי לבטל", דמשמע שעצם מעשה הקידושין אינו קיום מצוה, אלא דווקא פו"ר, יש לומר שלכל הפחות עצם מעשה הקידושין הינם חלק מהמצוה, וגם בזה שייך מצוה בו יותר משלוחו.

פתח במסכתא

מהרש"ל (יש"ש קידושין סי' א) ומהר"ט מקשים על הר"ן: אם באמת נחשבת כמסייעת, במקרה שאדם מקדש אשה ע"י שליח (כאשר לא ראה אותה) - עביד איסורא, שהרי אמרה הגמ': "אמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה, שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו, ורחמנא אמר: "ואהבת לרעך כמוך", ואם היא מסייעת לו בכך שהיא מתרצה לקבל את הקידושין, מדוע לא נחשבת כמסייעת לדבר עבירה? והרי הגמ' אומרת להדיא שאינה עושה איסור כאשר מתקדשת ע"י שליח, שהרי **טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו!**

מהר"ט מתרץ, דאמנם היא מסייעת לו לקדש אותה, אבל אינה מסייעת לו לשנוא אותה, השנאה באה רק אח"כ בגללו ולא בגלל הסיוע שלה לעצם מעשה הקידושין.

ועוד י"ל, דהנה יש לחקור בדין זה ש"אסור לקדש אשה עד שיראנה", האם הוא חלק מהותי בהלכות קידושין, או שהוא דין צדדי כדי שלא יעבור על איסור של "ואהבת לרעך כמוך"? אם נאמר כצד הראשון - אזי מובנת קושייתם שהרי בעצם זה שהיא מסייעת לו בקידושין - מסייעת לעבור על האיסור שהוא חלק אינטגרלי ממעשה הקידושין, אך אם נאמר כצד השני בחקירה - אין כאן שום קושי, כיון שאין איסור עצמי במעשה הקידושין, אלא האיסור הוא במה שלא ראה אותה לפני כן - שזה עלול להוביל לשנאה, ולכן במה שמסייעת בקבלת הקידושין - אינה "מסייעת לדבר עברה", אלא מסייעת לקבלת הקידושין גרידא, ולכן שפיר נחשבת מסייעת לדבר מצוה.

ב. מהרש"ל (יש"ש שם) תירץ, שאשה מקיימת מצוות פריה ורביה אעפ"י שאינה מצווה על כך. ונראה שכוונתו לדעת ר"ת (בבמה מקומות, כגון בקידושין לא ע"א) שנשים מברכות "וצונונו" על מצוות עשה שהזמן גרמן אעפ"י שפטורות מהם. הביאור בזה הוא שאע"פ שאשה אינה מצווה על כך, מ"מ אם מקיימת - מקבלת

¹ יש לעיין האם לדעתו הבעל מקיים מצווה במעשה הקידושין, שהרי זו מח' ידועה בין הרא"ש (שאומר שאין מצווה), לבין הרמב"ם (הסובר שאדם מקיים מצוה בנשיאת אשה).

שכר כמי שאינו מצווה ועושה, ויש לה מצוה בכך, ולכן גם בה שייך דין מצוה בה יותר משלוחה.

ג. הקרבן נתנאל (פ"ב סי' א אות א) וכ"כ **המקנה**: על פי דעת התוס' (קידושין מא ע"ב ד"ה לא; ב"ב יג ע"א ד"ה שנאמר) בשם ריב"ם, שהאשה מצווה על "לא תהו בראה לשבת יצרה" (ישעיה מה), וזוה אמרינן מצוה בה יותר מבשלוחה.

אמנם יש לדון בגדר "מצווה בו יותר מבשלוחו" האם זה דווקא במצוות מדאורייתא או גם במצוה שהיא מדברי קבלה או מדרבנן, ועל כל פנים רואים מדברי הקרבן נתנאל והמקנה שזה גם במצוות מדברי קבלה, אך לדינים שהם דרבנן - אין להוכיח אף לשיטתם.

ד. המקנה כתב פירוש נוסף, שיש איסור על האשה להינשא ללא קידושין משום הלאו "לא תהיה קדשה", ולכן גם עליה יש מצוות קידושין. והמקנה שם מדמה מצווה זו למצווה שחיטה והפרשת תרומה שאין עליה חיוב אקטיבי לקיימם, אלא אם רוצה לאכול צריך לשחוט, או להפריש תרומה - ונקראו מצוות קיומיות, כך גם יש על האשה מצווה קיומית בקידושין. [וכך גם המקנה תירץ באופן נוסף ע"פ הרמב"ם, שמצוות קידושין מצווה בפ"ע היא].

ובאמת יש דיון במפרשים בדין "מצוות קיומיות" האם שייך בהם "מצוה בו יותר מבשלוחו". ועי' בשדי חמד (מערכת המ"ם כלל נו) שכתב, שלא הקפידו הגדולים לשחוט בעצמם על אף שהיו בקיאים, ומשמע מדבריו שאין במצוה קיומית מצוה בו יותר מבשלוחו. וכן דעת הגר"י ענגיל בגליוני הש"ס (גיטין נב) שנוטה להוכיח שאין בזה מצוה. ולהנ"ל פשוט שהמקנה חולק עליהם וסובר שגם כאן יש מצוה בו יותר מבשלוחו.

בתוס' ר"י הזקן (קידושין רפ"ב): "כל מצווה שמוטלת עליו יעשה בגופו ולא ע"י שליח". מהלשון "מוטלת עליו" יש שרצו ללמוד שאינו סובר כהר"ן, שהרי לא מוטל על האשה לסייע לו, וגם לא כדברי מהרש"ל שמקיימת מצוה אעפ"י שאינה מצווה על כך, וכן לא כדברי המקנה - שהרי על מצווה קיומית לא שייך לומר מצווה ש"מוטלת" עליו.

ולענ"ד נראה לומר שלא מוכרח הדבר שאינו סובר כדעת הר"ן, שהרי סו"ס הואיל ואינו יכול לקיים את המצוה בלעדיו - מוכרח הדבר שמוטל עליה לסייע לו בכך, שאם לא כן כיצד יקיים את המצוה?! וכן אין הכרח לומר שלא סובר כמקנה שיש כאן מצווה קיומית, שהרי סו"ס כאשר הוא החליט בדעתו לאכול בשר - "מוטל" עליו לשחוט לפני כן. ודור"ק.

ה. בשיטה לא נודע למי הביא ב' תירוצים: א. כתירוצו של המהרש"ל, **ב.** שאשה מצווה מדרבנן. ובספר דרכי דוד מקשה, היכן מצינו שחיבת מדרבנן? ואפשר שכוונתו כמ"ש הקרבן נתנאל שמצווה ב"לשבת יצרה".

ו. מהר"י ב"ר תירץ, שהמחנה היא בשיטת ר"י בן ברוקא שסובר שאשה חייבת במצוות פריה ורביה.²

ז. פורת יוסף ומרומי שדה מתרצים, שדין מצוה בה יותר מבשלוחה נלמד מק"ו, שהרי הגמ' (לעיל ל ע"ב) מביאה מקור מפסוק שהאב חייב לקדש את בתו ודין זה מדאו,³ ולכן קל וחומר שהיא חייבת לקדש את עצמה.

ח. המאירי מתרץ: "ואף על פי שאינה מצווה על פריה ורביה, מכל מקום המצוה נעשית על ידה. ועוד, שאע"פ שאין בה עשה גמור אינה נפקעת ממצוה לגמרי", ויש שרצו לומר שכוונתו בתירוץ הראשון כהר"ן, שהיא מסייעת לו,⁴ ובתירוץ שני כדעת הסוברים שזה מצווה מדברי קבלה, או מצווה קיומית.⁵

² וצ"ע טובא מה הביא אותו לתרץ תירוץ זה, ולא הסתפק בשאר התירוצים, הרי לשיטתו יוצא שהמשנה לא להלכה.

³ וז"ל הגמרא שם: "להשיאו אשה. מנלן? דכתיב: 'קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשיכם'. בשלמא בנו - בידו, אלא בתו - בידו היא? הכי קאמר להו: ניתן לה מידי ולבשייה ונכסייה, כי היכי דקפצו עליה אינשי".

⁴ אף שנראה לענ"ד שעצם המצווה ממש נעשית על ידה - **ודווקא על ידה ממש**, ולא רק מדין מסייעת.

⁵ ונראה לענ"ד שמתוך לשונו של המאירי "אינה נפקעת ממצוה לגמרי"; כלומר "לגמרי" - אינה נפקעת, אך עדיין נשאר משהו מהמצווה המקורית ומצווה בו ממש, אלא שאין זה ככל המצוות.

גבורות

ר' בן-ציון סופר

"מי ימלא גבורות ה', ישמיע כל התהלתו" (תהלים קו, ב).

בפסוק זה מבטא דוד המלך ע"ה את התובנה שאין לבן-אנוש כח ולא יכולת לפרש ולתאר את כל גודל עוצמתו ותפארתו של הבורא.

ובכל זאת, תקנו לנו אנשי כנסת הגדולה לומר בתפילת העמידה ברכה העוסקת בגבורותיו של ה' הגמ' במגילה (ז ע"ב) לומדת את החובה לומר ברכת 'גבורות', מהפס' 'הבו לה' כבוד ועז' (תהלים כט, א). הראשונים מבארים ש"עז" היינו גבורה. אכן, בברכה זו אנו מתארים את גבורתו של הקב"ה - "אתה גבור לעולם ה'... מי כמוך בעל גבורות...". אך הפסוק הנ"ל מחייב אותנו לתת לה' גם "כבוד" בנוסף לעז. ועלינו לבאר היכן נזכר כבוד זה בברכה זו.

מאידך, יש לתמוה על שבח אחר שנכפל פעם אחר פעם בברכה זו - 'מחיה מתים'. לפחות **ממש** פעמים¹ במהלך ברכה לא-ארוכה זו אנו משבחים את הקב"ה על העובדה שהוא מחיה מתים, ובכך גם חותמים את הברכה, והלא דבר הוא!

נראה ששתי השאלות מיושבות זו בזו. נשוב ונבאר את ענין ה'כבוד', ומתוך כך יתבהר הענין.

לכאורה, עצם התשבחות שאנו משבחים בהן את ה' הן כבודו, שהרי כאשר משבחים משהו הוא מתכבד בכך. אך באמת אין לומר כן, שהרי אין מידת הקב"ה כמידת בשר ודם, הוא יתברך איננו זקוק לבני האדם שיכבדו אותו ויריעו לו. ודאי שהכבוד שאנו צריכים לתת לה' הוא שונה בתכלית.

הביטוי "**כבוד ה'**" שנוצר כמה וכמה פעמים במקרא, משמעותו השראת השכינה, וכמו בפסוק "וכבוד ה' נראה בענן" וכיו"ב. מהי השראת שכינה? במילים פשוטות ניתן לומר שמדובר במציאות רוחנית עליונה ומוחשית. כאשר הקב"ה משרה את שכינתו במקום מסוים, העומדים שם ירגישו התעלות רוחנית גדולה וקרבת ה' מיוחדת, הנובעת מהרגשת מציאות הבורא באופן מוחשי.²

ספרי תפילה

נמצא, שכבודו של ה' הוא התגלותו בעולמנו, וממילא נתינת כבוד לה' היא קידוש שמו בעולם והגדלתו. מעתה, עלינו לבאר היכן בברכת גבורות אנו מגדילים את שם ה'. כאמור - כנראה שבעצם השאלה השניה טמון הפתרון לשאלה זו הראשונה. אנו חוזרים ומדגישים את העובדה שהקב"ה מחיה מתים כי בכך אנו נותנים לו כבוד. ונבאר:

לאחר שאיוב נתבשר על מות בניו ובנותיו, הוא אמר את המשפט המפורסם, שהפך למטבע-לשון בעתות אבל ומשבר: "ה' נתן וה' לקח, **יהי שם ה' מבורך**" (איוב א, כא). בפשטות, הכוונה היא: על אף שה' לקח - אין להתרעם על מידותיו אלא להמשיך ולברך אותו. אך נראה לבאר ביתר-עומק: כל אדם שנלקח מן העולם, בפרט אדם שהלך בדרכי ה', בעצם מיתתו מתמעט כבוד ה' בעולם. כעת חסר אדם אחד שיקיים את רצון ה'. לכן מתפלל איוב, שלמרות שה' לקח, בכ"ז יהיה שמו מבורך, שמו ימשיך להתגדל ולהתקדש ביתר עז על ידי שאר הנבראים, ולא יתמעט כבוד שמו בעולם חלילה. זוהי גדלותו של מי שהקב"ה מעיד עליו שהוא "תם וישר ירא א-להים וסר מרע" (שם, ח).

בזה יתבאר גם מדוע על אדם שנפטר אומרים קדיש. עניינו של הקדיש הוא להתפלל שיתגדל ויתקדש שמו הגדול, אף על פי שאדם כשר זה שמת כבר אינו יכול לקדש את ה' כמו בחיים חיותו.

כעת ברור כי שבח החייתא המתים הוא נתינת כבוד לה'. על ידי תחיית המתים הקב"ה מגדל ומקדש את שמו באופן נשגב ביותר - לא רק בעצם הפעולה הנפלאה של החייתא מתים, אלא, ובעיקר, בתוצאת פעולה זו - כעת נוספו מקדשי ה' בעולם. לכן חלק עיקרי בברכת הגבורות הוא שבח תחיית המתים, במקביל לשבח גבורתו של ה' - 'הבו לה' **כבוד ועז**".

לסיים, נסיף ונחדד את החילוק שבין ברכת אבות לברכת גבורות: עניינה של ברכת **אבות** (כפי שהתבאר בשבוע שעבר) הוא לשבח את ה' על שלש דרכי הנהגתו, שהן כנגד שלשה אבות; עניינה של ברכת **גבורות** היא למלל במקצת את גבורות ה', על אף שלא נוכל להשמיע כל תהלתו, כחלק מג' ברכות השבח הפותחות את התפילה.

¹ "מחיה מתים אתה... מחיה מתים ברחמים רבים... [ומקיים אמונתו לישיני עפר (אמנם ניתן לפרש ביטוי זה על קיום ההבטחות לאבות)... מלך ממית ומחיה... ונאמן אתה להחיות מתים, בא"י מחיה המתים".

² יש מקום לבאר זאת יותר ע"פ דברי בעל התניא בביאור ענין ה'צמצום'. ואכמ"ל.